

<https://doi.org/10.31861/mediaforum.2022.11.141-161>

УДК: 327:911](4-11-191.2)

© Наталія Нечаєва-Юрійчук¹

БЕЗПЕКОВІ ВИМІРИ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ІНІЦІАТИВ У РЕГІОНІ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ

3 2014 року по сьогоднішній день можна спостерігати процес перестройки існуючої системи міжнародних відносин, трансформацію підходів до вирішення військово-політичних конфліктів як окремих держав, так і міжнародних організацій, формування нових військово-політичних союзів і блоків. Метою цієї роботи є аналіз потенціалу безпеки деяких останніх геополітичних ініціатив у регіоні Центрально-Східної Європи, зокрема Центральноєвропейської ініціативи, Ініціативи трьох морів та Люблінського трикутника.

141

Центральноєвропейська ініціатива була заснована в 1989 році в Будапешті. Вона започаткована з метою розвитку співробітництва держав-членів у сфері політики, економіки та культури. Основною метою є їх включення в євроінтеграційні процеси. На даний момент членами ЄС є 9 держав-членів ЦЄІ, що дає змогу налагодити ефективну взаємодію та партнерські відносини між ними та державами, які заявили про своє бажання приєднатися до ЄС. Ініціатива трьох морів (або Тримор'я, також відома як Балтійсько-Адріатично-Чорноморська ініціатива) з'явилася на геополітичній карті Центрально-Східної Європи в серпні 2016 року в Хорватії, Дубровник. Основна мета Тримор'я – розвиток економіки та посилення тіснішої співпраці між регіонами Центральної та Східної Європи.

Люблінський трикутник був створений 28 липня 2020 року «з метою зміцнення політичного діалогу, довіри та стратегічного партнерства між Литвою, Польщею та Україною у сфері безпеки та оборони, підтримки розвитку економічного співробітництва та культурного обміну».

¹ Кандидат історичних наук, доцент кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. E-mail: n.nechayeva-yuriyчук@chnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0001-5882-7121>

Усі зазначені ініціативи підтримують Україну в її геостратегічному протиборстві з Росією. Їх учасники засудили російське вторгнення та співпрацюють у захисті міжнародного порядку та права. У той час як ЦЕІ та Тримор'я є більш економічними ініціативами, Люблінський трикутник має сильний компонент безпеки. Останнє є важливим в умовах відкритої війни в Європі. У сучасних умовах зростає роль таких регіональних ініціатив, які поступово створюють нову архітектуру міжнародного порядку.

Ключові слова: Центральна та Східна Європа, Центральноєвропейська ініціатива, Тримор'я, Люблінський трикутник.

Security Dimensions of Geopolitical Initiatives in the Central and Eastern Europe Region

142

—

From 2014 till today one can observe the process of reshaping of the existing system of international relations, the transformation of approaches to the resolution of military and political conflicts of both individual states and international organizations, the formation of new military-political alliances and blocs. The purpose of this paper is to analyse the security potential of some recent geopolitical initiatives in the region of Central-Eastern Europe, in particular, the Central European Initiative, the Three Seas Initiative and the Lublin Triangle.

Central European Initiative was founded in 1989 in Budapest. It was created in order to develop the cooperation of the member states in the sphere of politics, economy and culture. The main purpose is their inclusion in the European integration processes. Currently, there are 9 EU member states from CEI member states, which makes possible establishing of the effective interaction and partnership relations between them and the states that have declared their will to join the EU. The Three Seas Initiative (or Trymorja (Three Seas), also known as the Baltic-Adriatic-Black Sea Initiative) appeared on the geopolitical map of Central and Eastern Europe in August, 2016 in Croatia, Dubrovnik. The main goal of Trymorja is to develop the economy and enhance closer cooperation between the regions of Central and Eastern Europe. The Lublin Triangle was created on July 28, 2020 “with the aim of strengthening political dialogue, trust and strategic partnership between Lithuania, Poland and Ukraine in the field of security and defence, supporting the development of economic cooperation and cultural exchange”.

All before mentioned initiatives support Ukraine in its struggle against Russia. Their participants condemned the Russian invasion and cooperate

for protection of the international order and law. While CEI and Trymorja are more economic initiatives, Lublin Triangle has a strong security component. The last one is important under conditions of the open war in Europe. In contemporary conditions the role of such regional initiatives is growing and they are creating the new architecture of international order.

Keywords: *security, Central and Eastern Europe, Central European Initiative, Trymorja, Lublin Triangle.*

Постановка проблеми. Останні роки стали жорстким випробуванням для Європейського союзу щодо єдності та узгодженості внутрішніх й зовнішніх політик його держав-членів. Пандемія Covid-19 виявила слабкі сторони систем охорони здоров'я та соціального страхування європейських держав, водночас поставивши під сумнів окремі євроінтеграційні досягнення, зокрема відсутність внутрішніх кордонів у ЄС. Безпека як базова потреба індивіда та суспільства набула особливої актуальності, а взаємозв'язки та відносини між людьми, суспільствами, державами почали оцінюватися у т. ч., в контексті епідеміологічної [не]безпеки. Трансформація підходів до міждержавної взаємодії, де глобальні виклики та загрози (викликані насамперед пандемією Covid-19, на думку авторки) породили спокусу перегляду вже існуючого світопорядку в інтересах одного міжнародного актора – Російської Федерації. Підготовка до війни з Україною була розпочата задовго до подій 24 лютого 2022 року. Однак її інформаційний вимір став тим лакмусовим папірцем, який повинен був нагадати людству події більш ніж сторічної давнини, які також розпочалися з інформаційної підготовки населення до необхідності наступних геополітичних змін і призвели до перезавантаження системи міжнародних відносин на початку минулого сторіччя.

2014-1914: дати, які знаменують початок світових війн. На початку XXI сторіччя, як і на початку минулого, військово-політичний конфлікт визначив осердям нової архітектури світопорядку проблему безпеки. Велика війна 1914-1918 років розпочалася із, здавалося б, незначного регіонального конфлікту. Однак її політичним підсумком став розпад чотирьох імперій, радикальні зміни на політичній карті світу та формування Версальсько-Вашингтонської системи міжнародних відносин, покликаної забезпечити світ від повтору жажіть Першої світової війни. Проте невирішені політичні суперечки, різновекторність національних інтересів великих європейських держав,

що втілилися в конфліктуючі ідеологічні доктрини та політичні системи, привели до Другої світової війни. В її результаті сформувалася біполярна система міжнародних відносин, основою якої став «баланс сил» двох найбільш потужних політичних акторів – США та СРСР.

Наступні десятиліття продемонстрували позитиви та вади цієї системи стримування та протипаг. Розпад СРСР та соціалістичної системи, здавалося б, утвердив перемогу США у Холодній війні; однак агресивна політика Росії після 1991 року, особливо починаючи з 2000 року, засвідчила реваншистські настрої політичної еліти даної держави. Анексія АР Крим, вторгнення та тимчасова окупація окремих територій Донецької та Луганської областей незалежної України дають підстави стверджувати про початок de facto Третьої світової війни, розв'язаної Російською Федерацією.

144

Від 2014 року і надалі спостерігаємо переформатування існуючої системи міжнародних відносин, трансформацію основних підходів до розв'язання військових і політичних конфліктів як окремих держав, так і міжнародних організацій, фактичне формування нових військово-політичних альянсів та блоків. У цих умовах взаємодія держав на регіональному рівні набуває особливої ваги. Саме регіон Центрально-Східної Європи став першою жертвою руйнівної політики Кремля: від фізичного знищення населення та інфраструктури (Україна) до соціальних, економічних та суспільно-політичних та потенційно системних наслідків (інші держави регіону, насамперед, Польща, країни Балтії тощо).

Метою даної розвідки є порівняльний аналіз безпекового потенціалу геополітичних ініціатив у регіоні Центрально-Східної Європи, зокрема, Центральноевропейської ініціативи, ініціативи Трьох морів та Люблінського трикутника. Дані ініціативи – сучасна відповідь регіональних політичних акторів на глобальні виклики і загрози. В умовах відкритої війни Росії проти України питання щодо основних напрямків діяльності, характеру взаємодії як у рамках названих об'єднань так і між ними залишається відкритим та потребує більш предметного вивчення, зокрема, у контексті перспектив формування «поясу безпеки» та наступної й неминучої, на думку авторки, зміни системи міжнародних відносин в цілому.

Аналіз концептуальних підходів. Осмислення сутності «безпеки» та формування відповідних теоретичних конструктів і науково-практичних рекомендацій щодо її гарантування є постійним

процесом. Від розуміння безпеки як відсутності небезпеки життя людини та суспільства до сучасних концепцій наступального реалізму, Копенгагенської школи, кооперативної безпеки тощо триває пошук, наскільки це можливо у сучасних реаліях, ідеальної моделі міжнародних відносин, здатної гарантувати безпеку на глобальному та регіональному рівнях. Визначальними для минулого століття теоретичними підходами у безпекових студіях стали реалізм та лібералізм, в рамках яких сформувалися сучасні теорії та концепції безпеки як основи міжнародного світопорядку.

І якщо реалістичний підхід в цілому ґрунтується на [с]прийнятті світу таким, яким він є, то ліберальний – на тому, яким він мав би бути. Аналіз безпекових викликів крізь призму «балансу сил» і дилеми безпеки, з одного боку, дає розуміння специфіки міжнародних відносин (Столяренко та Теміров, 2020, 132-137), а з іншого – сприяє виробленню актуальних алгоритмів політичної поведінки окремих міжнародних акторів. Серед авторів, чії роботи значно вплинули на розвиток світової політичної думки, відзначимо таких як Б.Бузан (B.Buzan), К.Уолтс (K.Waltz), Дж.Міршаймер (J.Mirshaimer) та інші.

Натомість лібералізм «виходить із гіпотези, що люди – розумні істоти» (Лютий, 2016). Відповідним чином формується картина світу, де міжнародні відносини розглядаються з позиції ідеалізованої концепції Homo Sapiens: з можливістю мирного врегулювання конфліктів та їх наступного попередження «на основі моральних та правових норм» (Примуш та Осмоловська, 2021). Спроби реалізації даного підходу мали неодноразове місце в історії, зокрема, у XX столітті через створення Ліги Націй та, на думку авторки, ООН як міжнародних структур, покликаних гарантувати мир та безпеку у світі. Серед сучасних авторів, які здійснюють аналіз геополітичних змін, викликаних війною Росії проти України, заслуговує на окрему згадку Ф.Фукуяма з його працею «Лібералізм та його суперечності». У ній автор наголошує на важливості ідеї національної держави для ліберальних суспільств, оскільки національну ідентичність «можна викувати так, що вона відбиватиме ліберальні прагнення й прищеплюватиме широким суспільним масам відчуття єдності та спільної мети» (Власна країна, 2022). Свою тезу Ф.Фукуяма ілюструє активним спротивом України російській агресії, що дозволяє переоцінити роль і місце національної держави у сучасному ліберальному концепті світоустрою.

У політичній теорії та практиці російський фактор відіграв важливу роль, передусім у побудові моделей міжнародних відносин як у світлі підходів реалізму, так і лібералізму. Причому навіть у добу існування СРСР останній часто асоціювався як Росія у безпекових студіях, що пояснюється тяглістю й спадковістю зовнішньої політики Російської імперії – СРСР – сучасної Росії, де політична еліта, проповідуючи зовні ідеалістичні цілі, базувала свою політику на основі концепту сили, але аж ніяк не ідеалізму чи, тим більше, лібералізму. І хоча ідеалізм та лібералізм аж ніяк не є тотожними поняттями, у даному конкретному випадку мова йде про політичну мімікрію пострадянської Росії, в якій авторитаризм як політична практика маскувався псевдоліберальними реформами та ідеалістичними гаслами, а політичний образ Росії формувався історичним концептом панславізму та «визволителя уярмлених народів». На нашу думку, таке гібридне поєднання так званої *real politics* та «ідеалістичної» риторики сформувало деструктивний й необ'єктивний підхід значної частини міжнародних акторів щодо оцінки російської загрози міжнародній і регіональній безпеці та її наслідків для світового співтовариства. Розв'язана Росією війна проти України змушує світовий політикум та наукову спільноту насамперед до переосмислення ролі та місця Росії як в історії, так і в сучасних міжнародних відносинах (Прінс, 2023).

146

—

Виклад основного матеріалу. Сучасна російська зовнішня політика, осердям якої є війна проти України, побудована на концепції сили та породжена невдоволенням кремлівської еліти та російського суспільства в цілому політичним становищем держави на міжнародній арені, що повністю вписується в теорію наступального реалізму американського політолога Дж.Міршаймера (Нечаева-Юрійчук, Троян, 2022). Водночас, відповідь на дії агресора з боку регіональних гравців насамперед (до прикладу, держав-членів ЄС) є поєднанням ідеалістично-нормативного та реалістичного підходів до подолання міжнародних конфліктів. Геополітичні ініціативи країн Центрально-Східної Європи спрямовані на формування «острівців безпеки», поєднаних спільними наднаціональними інтересами та цінностями. Серед них – названі вище Центральноєвропейська ініціатива, Тримор'я (або Ініціатива Трьох мирів) та Люблінський трикутник. Усі названі міжнародні утворення об'єднують окремі держави Центрально-Східної Європи, а їхнє створення було

зумовлене прагненням до спільного вирішення ряду політичних, економічних та інших питань регіональної міждержавної взаємодії. І однією з перших на геополітичній мапі постбіполярного світу постала Центральноевропейська ініціатива.

Кінець 1980-х – початок 1990-х років став періодом пошуку нового геополітичного балансу, зруйнованого після падіння біполярної системи. Розпад СРСР як ядра соціалістичного табору став початком формування нової системи міжнародних відносин, який, на нашу думку, триває донині. Нові формати міжнародних відносин (монополярність, до прикладу) не задовольнили ні політичні амбіції великих політичних гравців, ані безпекові устремління нових демократій. В цих умовах формування нових міжнародних організацій у Центрально-Східній Європі стало природною відповіддю на політичну невизначеність та побоювання щодо можливостей європейського майбутнього країн цього регіону.

У 1989 році було започатковано Центральноевропейську ініціативу (ЦЕІ). Тоді, у м. Будапешт, Італія, Австрія, Угорщина та Югославія створили «Квадрогonale», метою якого стала підготовка двох останніх держав до їхнього майбутнього членства у ЄС (Центральноевропейська ініціатива). Зміна назви організації відбулася у 1992 році, у зв'язку із розширенням її складу. Сьогодні до ЦЕІ входять 17 держав (CEI Mission & Goals), серед яких і Україна. Членство Республіки Білорусь у ЦЕІ призупинено (Member States).

Подальше розширення Центральноевропейської ініціативи відбувалося поступово. Україна розпочала свою взаємодію з державами-членами ЦЕІ у 1992 році. Тоді вона увійшла до складу кількох робочих груп Ініціативи. Вже у березні 1994 року Україна отримала статус асоційованого члена ЦЕІ; а з травня 1996 року вона стала повноправним членом цієї організації (Центральноевропейська ініціатива як інструмент євроінтеграції, 2004).

Зважаючи на той факт, що Центральноевропейська ініціатива була створена задля розвитку співпраці держав-членів у сфері політики, економіки та культури, її головна мета полягає у їхньому повноцінному входженні до загальноєвропейських інтеграційних процесів. Нині з держав-членів ЦЕІ – 9 є членами ЄС, що дозволяє їм налагодити ефективну взаємодію та партнерські відносини між собою та тими державами, що висловили своє прагнення увійти до складу ЄС.

Місія організації – спільна праця на шляху до європейської інтеграції та сталого розвитку через регіональну взаємодію (кооперацію) (About us. CEI). Варто наголосити, що за своєю суттю, ЦЕІ – це регіональний міжурядовий форум, діяльність якого спрямована на підтримку об'єднаної Європи через спільні цінності та зміцнення потенціалу своїх держав-членів щодо належного управління, верховенства права, стійкої економіки тощо. ЦЕІ – своєрідний майданчик для політичного діалогу, який здійснюється через урядову, парламентську, економічну й локальну взаємодію та стратегічне партнерство.

Одним із найважливіших стовпів ЦЕІ є міжурядова взаємодія (урядовий вимір). Вона відбувається через: 1) саміти голів урядів, які традиційно відбуваються восени кожного року у державі, що головує у ЦЕІ. Тут розглядаються питання політичної взаємодії, принципи та цілі діяльності ЦЕІ, питання членства тощо. 2) засідання міністрів закордонних справ, які скликаються щорічно навесні. Очолює його міністр держави, що головує в ЦЕІ. Одним із підсумків даних засідань є прийняття щорічного бюджету та Щорічної Доповіді Генерального Секретаря ЦЕІ (CEI-ES Secretary General). 3) комітет національних координаторів, де обговорюється та координується співпраця у рамках різних структур ЦЕІ так само, як і відносини з іншими міжнародними та регіональними організаціями. 5) головування в ЦЕІ (президентство у ЦЕІ), яке відбувається через систему щорічної ротації. У 2022 році у ЦЕІ головувала Болгарія (Governmental Dimension. CEI).

Парламентський вимір взаємодії в рамках ЦЕІ реалізується через Парламентську Асамблею, Парламентський Комітет та три Генеральних Комітети (Політичних та внутрішніх справ; Економічних справ; Культурних справ). Головує держава, що виконує функції Президента ЦЕІ, відповідно до щорічної ротації (Parliamentary Dimension. CEI).

Що стосується економічного виміру, то він здійснюється в контексті міжурядового та міжпарламентського та здійснюється переважно через зустрічі Торгово-промислових палат держав-членів ЦЕІ та щорічний Економічний Форум (Economic Dimension. CEI). Локальний вимір спрямований на підтримку місцевих та регіональних організацій в державах-членах ЦЕІ та їхніх спільних дій щодо вирішення місцевих проблем сталого розвитку (Local Dimension. CEI).

Важливим інструментом поглиблення співпраці між державами в рамках ЦЕІ є проектна діяльність. Щороку в рамках Ініціативи ого-

лошуються різноманітні конкурси на реалізацію проєктів в рамках імплементації цілей та завдань ЦЄІ та Плану дій на поточний період (Open Calls. CEI).

Варто відзначити, що після розгортання широкомасштабного військового вторгнення Росії в Україну Центральноевропейська ініціатива підтримала Україну у її боротьбі за незалежність та суверенітет. У своїй Декларації «Ми з Україною!» («We Stand with Ukraine») лідери Ініціативи наголосили на неприйнятності війни як способу розв'язання конфліктів і висловили віру в ефективність політичного діалогу. Водночас було підкреслено, що Секретаріатом ЦЄІ «вживаються невідкладні заходи для підтримки громадян України, що демонструє здобутки регіональної співпраці та солідарності». На завершення документу було чітко зазначено, що Центральноевропейська ініціатива у цій борні – з Україною (We stand with Ukraine!, 2022).

25 березня 2022 року було прийнято ще одне важливе політичне рішення – призупинення членства Білорусі у ЦЄІ у зв'язку з її «підтримкою агресії проти України» (Statement by the Bulgarian CEI Presidency, 2022). Упродовж наступних місяців російсько-української війни було започатковано низку ініціатив та здійснено ряд кроків у напрямку підтримки України в освітній, гуманітарній, політичній сферах (News. CEI, 2022).

У листопаді того ж року відбувся дводенний саміт ЦЄІ у Софії, основною темою якого стала війна Росії проти України. Господар заходу, міністр закордонних справ Болгарії Ніколай Мілков підкреслив прагнення держав-членів Ініціативи до спільної й скоординованої праці для подолання наслідків війни для всього регіону. З 1 січня 2023 року ротаційне президентство в ЦЄІ переходить до Республіки Молдова, яка, за словами державного секретаря Республіки Володимира Кука, «спрямує зусилля на європейську інтеграцію регіону» (Центральноевропейская инициатива поддерживает расширение ЕС, 2022).

Звернемося тут до іншого виміру сучасної регіональної безпекової політики. Ініціатива трьох морів (або Тримор'я, відоме ще як Балто-Адріато-Чорноморська ініціатива) з'явилася на геополітичній мапі Центрально-Східної Європи у серпні 2016 року у хорватському місті Дубровник (Книш, 2022). Основною метою Тримор'я є розвиток економіки та посилення співпраці між країнами та регіонами Центральної та Східної Європи. Ведучи мову про місію організації,

варто процитувати Президента Польща Анджея Дуди, який охарактеризував ідею Тримор'я як «нову концепцію для просування єдності та згуртованості Європи» (Книш, 2022). До складу цієї ініціативи входить 12 держав Європейського Союзу, серед яких переважають нові члени ЄС, зокрема Болгарія, Угорщина, всі три держави Балтії, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Хорватія, Чехія і Австрія.

Основні напрямки співпраці: транспортна, енергетична та цифрова (digital) сфери, які були визначені й затверджені у 2018 році, під час саміту у Бухаресті. Від самого початку створення Тримор'я держави-члени активно співпрацюють у названих сферах, регулярно проводячи саміти та бізнес-форуми, спрямовані на посилення між-державної взаємодії. У рамках організації реалізуються різноманітні інфраструктурні та інші проекти, спрямовані на посилення зв'язків між державами-членами Тримор'я (зокрема, Балтико-Адріатичний залізничний коридор, інфраструктура для транспортування зрідженого природного газу, у т. ч., морські термінали у Польщі та Хорватії тощо). Зауважимо, що енергетична сфера є одним із пріоритетів Тримор'я, особливо в умовах російсько-української війни та посилення санкційного тиску на РФ.

Україна досі не є членом Тримор'я, однак Президент В. Зеленський висловив бажання нашої держави долучитися до даної ініціативи. Під час свого виступу на саміті Ініціативи В. Зеленський заявив: «Україна має стати учасницею Ініціативи трьох морів. Це неправильно, що наша держава опинилася за межами цієї чудової ініціативи». І, пропонуючи посилення розуміння співпраці у рамках Тримор'я він додав: «Саме держави «Тримор'я» - це наш зв'язок з вільним світом. Постачання зброї для України, постачання палива, транспортні потоки, зелені коридори для експорту українського продовольства, міграція людей – все це працює через територію держав-учасниць цієї ініціативи» (Григор'єв, 2022). На саміті 20 червня 2022 року, Україна отримала статус партнера-учасника об'єднання. Особливістю даної Ініціативи є те, що вона сприяє поглибленню партнерства як між її членами, так і з сусідніми державами, які не є членами ЄС. Для України повноправна участь у даній Ініціативи є важливою з погляду насамперед євроінтеграційних устремлінь нашої держави. Як наголосив глава Українського аналітичного центру Олександр Охріменко, «членство України у Тримор'ї – це частина шляху нашої держави до членства у Європейському Союзі» (Книш, 2022).

В умовах війни в діяльності Тримор'я почали набувати особливо-го безпекові виміри діяльності, адже потенційна загроза з боку Росії будь-якій із країн-членів Ініціативи досить значна. Очевидно, що в даних умовах економічне партнерство хоч і посідає чільне місце у міждержавній взаємодії країн-членів, однак все ж, на нашу думку, є однією із складових безпекової взаємодії в умовах війни. Нині без актуалізації та вирішення нагальних завдань військово-політичного характеру ефективність взаємодії в інших сферах, на нашу думку, викликає сумніви.

Починаючи із зустрічі у Варшаві (Міжнародна нарада у Варшаві, 2019), неписаним правилом Тримор'я стало входження до Ініціативи лише держав-членів ЄС (Щербатих, 2022), що перешкоджає українському поступу до повноправного членства в цій організації. З іншого боку, статус партнера для Україна з 2022 має певні переваги, які дозволяють не тільки сприяти розвитку економічної співпраці в рамках проекту, зокрема в енергетичній та діджитал-сфері, але й забезпечує формування інноваційної системи колективної регіональної безпеки через поширення військово-політичного досвіду, здобутого у польових умовах. На сучасному етапі дискусія щодо розширення сфер діяльності Тримор'я лише розпочинається. Однак сучасна російська загроза робить ідею безпекового альянсу в рамках даної Ініціативи перспективною та політично обумовленою. Недаремно ще Юзеф Пілсудський на початку минулого століття вів мову про доцільність об'єднання країн між Балтійським і Чорним морями заради безпеки (Кузьмінчук, 2020). Відомий український громадський діяч, філософ, публіцист Юрій Липа також долучався до важливих концептуальних розробок у цій сфері. І хоча нині Тримор'я – економічна (радше, інфраструктурна ініціатива), а Міжмор'я (за Пілсудським) – геополітична, в сучасних умовах Україна має можливість не лише спостерігати, але й брати безпосередню участь у розширенні формату діяльності Ініціативи трьох морів. Останнє обумовлено об'єктивною реальністю й має, на нашу думку, геополітичні перспективи в умовах трансформації міжнародних відносин, що триває.

Географічна близькість, історичний досвід і спільність політичних інтересів є основою ряду регіональних ініціатив, серед яких – Люблінський трикутник. Заснований 28 липня 2020 року «з метою посилення політичного діалогу, довіри та стратегічного партнерства між Литвою, Польщею та Україною у сфері безпеки та оборони,

підтримки розвитку економічної співпраці та культурного обміну» (Герасимчук, 2021). Серед обраних для нашого аналізу ініціатив – це єдина, створена саме з метою ефективної протидії спільним загрозам та координації дій «задня захисту міжнародного права в контексті російської агресії проти України» (Україна, Литва та Польща оголосили про створення «Люблінського трикутника», 2020).

Даний формат взаємодії був запропонований на зустрічі міністрів закордонних справ України, Польщі та Литви Дмитром Кулебою, Яцеком Чапутовичем та Лінасом Лінкявічюсем у Любліні. Наступний розвиток подій у регіоні підтвердив важливість саме такого формату взаємодії в умовах російської агресії не лише проти України, але й проти всього демократичного світу.

Учасники Люблінського трикутника – Україна, Польща, Литва, за короткий період створили платформу взаємодії й взаємодопомоги, яка вже довела свою дієвість. У липні 2021 року, під час чергової зустрічі міністрів закордонних справ трьох держав у Вільнюсі, було підписано дорожню карту подальшої взаємодії та декларацію про європейську спадщину та спільні цінності, а також ухвалено план спільних дій із протидії [російській, насамперед] дезінформації (Сидоржевський, 2021). Підписані документи засвідчили готовність держав-учасниць ініціативи не лише до спільного подолання сучасних викликів та загроз, як-от, російської пропаганди, гібридних загроз того, але й стереотипів минулого. Знаковим, на думку авторки, стало також визнання Конституції Пилипа Орлика невід'ємною частиною спільної культурно-правової спадщини України, Литви та Польщі, яка «значною мірою сформувала європейську ідентичність українців, литовців та поляків» (Голови МЗС Люблінського трикутника підписали декларацію, 2021).

Серед основних пріоритетів Люблінського трикутника визначені такі: протидія агресивній політиці РФ, військова та оборонна взаємодія з використанням потенціалу НАТО та ЄС, кібербезпека та боротьба з дезінформацією, співпраця безпекових інституцій, економічна співпраця, координація у сфері трудової міграції, енергетична взаємодія, протидія реалізації Північного потоку-2, культурна, наукова та освітня співпраця, молодіжні обміни, координація участі в інших регіональних форматах і міжнародних організаціях, питаннях перетину кордону, боротьба з порушенням митних правил, норм фітосанітарної сертифікації та боротьба з наслідками пандемії Covid-19

(яка розпочалася на початку 2020 року) (Герасимчук, 2021). Безпекове співробітництво у рамках Люблінського трикутника здійснюється у декількох напрямках чи радше – вимірах. Протидія агресивній російській політиці охоплює боротьбу з російською дезінформацією та фейками, підтримку розвитку Литовсько-Польсько-Української військової бригади імені Костянтина Острозького, а також співпрацю в енергетичній сфері (насамперед координації спільної протидії запуску Північного потоку-2).

Перевагою Люблінського трикутника стала активна взаємодія держав-членів не лише в рамках даної Ініціативи, але й в інших об'єднаннях, зокрема, активна підтримка євроінтеграційних прагнень України, а також її майбутнього членства у Північноатлантичному альянсі («Люблінський трикутник» підтримав членство України в ЄС і НАТО, 2021). Більше того, ще до відкритого військового вторгнення Російської Федерації в Україну у грудні 2021 року лідери держав-членів Люблінського трикутника – президенти України, Литовської Республіки та Республіки Польща, підписали спільну декларацію, в якій було зафіксована підтримка членства України в ЄС та НАТО (Результати Люблінського трикутника, 2021).

153

Упродовж усього періоду після початку війни Росії з 2014 року проти України держави — учасниці Люблінського трикутника як одноосібно, так і у форматі міжнародної організації висловлюють підтримку Україні та надають їй максимальну допомогу не лише в гуманітарній, але й насамперед у політичній та військовій сферах. 14 березня 2022 року держави-учасниці Люблінського трикутника прийняли спільну декларацію, яка засуджує «безпрецедентне, жорстоке, неспровоковане військове вторгнення Росії в Україну» (СПІЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ, 2022). У Декларації висловлена вимога до РФ «негайно припинити всі свої військові дії та беззастережно вивести всі свої сили та військову техніку з усієї території України в межах її міжнародно визнаних кордонів» (СПІЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ, 2022).

Упродовж 2022 року взаємодія держав-членів Люблінського трикутника була спрямована насамперед на захист спільних інтересів у безпековій площині, насамперед в забезпеченні відсічі російській військовій агресії та гуманітарної підтримки населення, що постраждало в її результаті. У вересні 2022 року відбулася двостороння зустріч президентів України та Польщі – Володимира Зеленського та Анджея Дуди, в результаті якої співрозмовники дійшли згоди, що не-

законні дії РФ повинні отримати чітку і недвозначну оцінку з боку світового співтовариства, що було визначено як один із майбутніх напрямків спільної діяльності. В умовах цинічного порушення норм міжнародного права РФ фіксація злочинів та підготовка наступних дій щодо засудження та покарання РФ за її злочини проти людства є необхідною умовою у збереженні демократії та верховенства права як основи світопорядку.

У зв'язку з російсько-українською війною гуманітарна складова взаємодії у рамках Люблінського трикутника набула особливої ваги. Біженці та ВПО, основна частина з яких – жінки та діти, потребують особливої уваги та підтримки з боку державних та наддержавних інституцій та організацій. На нашу думку, започаткування нового формату співпраці у рамках Люблінського трикутника – співпраці перших леді (Зеленський і Дуда обговорили реакцію світу, 2022), є важливим інструментом для поглиблення взаємодії не лише трьох держав-учасниць Ініціативи, але й долучення до цього формату й інших європейських держав, що у майбутньому дозволить сформуувати більш дієву систему регіональної безпеки.

154

В контексті проблематики нашої розвідки, варто нагадати, що Україна офіційно закріпила курс на повноправне членство у НАТО та ЄС. Однак деякі внутрішні та зовнішні чинники перешкоджають втіленню амбітних цілей України. Попри це, 2022 рік став досить успішним у напрямку євроінтеграційного поступу нашої держави. Проте, зважаючи на війну Росії проти України, важливість партнерства заради безпеки є пріоритетним завданням української зовнішньої політики. Створення так званих малих альянсів стало частиною проактивної політики України. За словами міністра закордонних справ України Дмитра Кулеби, Україна таким чином створює «пояс безпеки» й посилює «Балто-Чорноморську вісь» (Катриченко, 2022). Саме Люблінський трикутник став однією з ініціатив нашої держави у регіоні Центрально-Східної Європи, яка сприяє не лише формуванню поясу безпеки, але й наступному входженню нашої держави до Північноатлантичного альянсу.

Названі ініціативи є важливим інструментом партнерства у регіоні Центрально-Східної Європи, адже географічно вони охоплюють практично увесь регіон. Більше того, основою взаємодії між державами регіону є взаємні політичні, економічні та соціальні інтереси. В умовах динамічних змін, що охопили людство від кінця 1980-х ро-

ків безпека як осердя системи міжнародних відносин залежить від характеру та формату взаємодії у різних сферах: від політичної до екологічної.

Серед учасників даних ініціатив – Польща та Литва, беруть участь у всіх трьох, що, на нашу думку, є позитивним фактором у контексті перспективи формування спільного безпекового простору у регіоні Центрально-Східної Європи. Обидві держави чітко кларифікують загрози національній та регіональній безпеці з боку Росії та активно взаємодіють як між собою, так і з іншими державами регіону у форматах названих організацій та поза ними.

Перевагою Центральноєвропейської ініціативи є участь у ній держав-членів ЄС, що позитивно сприяє євроінтеграційному поступу її інших учасників. Водночас всі держави-члени Тримор'я є державами-членами ЄС, тож надання Україні статусу партнера-учасника у 2022 році дещо розширює формати взаємодії, відкриваючи з одного боку нові перспективи та горизонти співпраці в рамках євроінтеграції України, а з іншого, – додаючи до основних напрямків діяльності військово-безпековий напрям, що відповідає не лише вимогам часу, але й національним інтересам усіх держав-учасниць.

155

З огляду на сучасні події вважаємо, що зосередженість у переважній мірі на економічних / інфраструктурних тощо питаннях ЦЄІ та Тримор'я дозволяє вирішувати питання добробуту населення держав-учасниць, однак не задовольняє їхню потребу у безпеці. На наше переконання, увага до військово-політичних питань, мультиплікація з подальшим розвитком досвіду Люблінського трикутника у партнерських відносинах у сфері безпеки є лише питанням часу.

Висновки. Світове співтовариство поступово, в тому числі через карколомні події сучасної російсько-української війни, підходить до необхідності перегляду основ міждержавної взаємодії, які повинні ґрунтуватися на тому, що лише за умови її побудови в контексті ідей та підходів неолібералізму та ідеалізму можливо відійти від деструктивних військово-політичних практик минулого століття та зберегти людську цивілізацію в цілому. Розпад останньої світової імперії – Росії, на нашу думку, стане точкою неповернення світу до колоніальної політики минулого, дозволивши вибудувати нову систему міжнародних відносин, заснованої на паритетності та взаємоповазі її учасників. Регіональні геополітичні ініціативи, на кшталт ЦЄІ, Тримор'я, Люблінського трикутника формують новий досвід спів-

праці в умовах сучасної війни та усвідомлення імовірності знищення людської цивілізації. Останнє накладає особливу відповідальність на міжнародних акторів, чиє основне політичне завдання сьогодні – формування ефективної системи міжнародного партнерства заради миру та безпеки. Існуючі на сьогодні міжнародні організації, зокрема, ООН, можуть стати тим майданчиком, які дозволять реалізувати безпековий потенціал міждержавної взаємодії без домінування окремих міжнародних акторів максимально ефективно й безболісно.

Джерела та література:

1. Власна країна: лібералізм потребує нації. Фрагмент з майбутньої книжки Френсиса Фукуями. <https://texty.org.ua/articles/106655/liberalizm-potrebuye-natsiyi-frahment-majbutnoyi-knyhy-frensisafukujamy/>

156

2. Герасимчук, Сергій. 2021. Люблінський трикутник. Як уникнути «бермудизації»? <http://prismua.org/wp-content/uploads/2022/01/Lublin3.pdf>

3. Голови МЗС Люблінського трикутника підписали декларацію про спільну європейську спадщину. 2021. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-liublinksyi-trykutnyk-deklaratsiia/31345061.html>

4. Григор'єв, Владислав. 2022. Україна має стати учасницею ініціативи «Тримор'я» - Зеленський. <https://meta.ua/uk/news/politics/48916-ukrayina-mae-stati-uchasnitseyu-initsiatiivi-trimorya-zelenskii/>

5. Зеленський і Дуда обговорили реакцію світу на дії росії. 2022. <https://v-variant.com.ua/zelenskyu-i-duda-obhovoryly-reaktsiiu-svitu-na-dii-rossii/>

6. Катриченко, Тетяна. 2022. Замість НАТО. Україна ініціює створення малих альянсів безпеки проти Росії. <https://focus.ua/uk/politics/505989-vmesto-nato-ukraina-iniciiruet-sozdanie-malyh-alyansov-bezopasnosti-protiv-rossii>

7. Книш, Олександр. 2022. Що таке Тримор'я і чим це об'єднання корисне для України. <https://meta.ua/uk/news/politics/49043-scho-take-trimorya-i-chim-tse-obednannya-korisne-dlya-ukrayini/>

8. Кузьмінчук, Тетяна. 2020. Чи можливий проєкт «Міжмор'я»? <https://localhistory.org.ua/texts/statti/chi-mozhlyvii-proekt-mizhmoria/>

9. «Люблінський трикутник» підтримав членство України в ЄС і НАТО. 2021. https://galinfo.com.ua/news/lyublinskyu-trykutnyk_pidtrymav_chlens tvo_ukrainy_v_yes_i_nato_367409.html

10. Лютий, Тарас. 2016. «Лібералізм: свобода як ідеологія чи постійний вибір». Український тиждень. 5 серпня. <https://tyzhden.ua/liberalizm-svoboda-ia-ideolohiia-chy-postijnyj-vybir/>

11. Міжнародна нарада у Варшаві, присвячена розвитку ініціативи Тримор'я. 2019. <https://www.monitor-press.info/uk/news/7978-mizhnarodna-narada-u-varshavi-prysviachena-rozvytku-initsiatyvy-trymoria>

12. Нечаева-Юрийчук, Наталья, Троян, Сергей. 2022. «Современные проблемы международной безопасности: взгляд сквозь призму структурной теории наступательного реализма Дж.Миршаймера». STUDII NAȚIONALE DE SECURITATE. Revistă științifico-practică. 1(5). <https://inis.sis.md/sites/default/files/reviste/STUDII%20NA%C8%9AIONALE%20DE%20SECURITATE%20Revist%C4%83%20%C8%99tiintifico-practic%C4%83%20Nr.5%202022.pdf>

13. Примуш, М., Осмоловська, А. 2021. «Політико-правові аспекти міжнародних конфліктів крізь призму системності в міжнародних відносинах». Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку. 3: 109-114. <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/11109>

14. Принс, Тодд. 2023. До західних славів починає «доходити». Є шанс, що історію Росії почнуть вивчати через призму колоніалізму. <https://texty.org.ua/articles/108628/rosiyi-prydylyaly-zabahato-uvahy-yak-vijna-zminuye-pidhody-naukovciv-do-shidnoyevropejskyh-tayevrazijsk-uh-studij/>

15. Результати Люблінського трикутника: Литва і Польща стають лобістами України на міжнародній арені. 2021. <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=97497>

16. Сидоржевський, Максим. 2021. «Люблінський трикутник»: підписано дорожню карту. <https://www.dw.com/uk/liublinskyi-trykutnyk-hlavy-mzs-trokh-krain-pidpysaly-dorozhniu-kartu/a-58184928>

17. СПІЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ Прем'єр-міністрів України, Республіки Польща та Литовської Республіки. 2022. <https://www.kmu.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-premyer-ministriv-ukrayini-respubliki-polshcha-ta-litovskoyi-respubliki>

18. Столяренко, Д., Теміров, Ю. 2020. «Класичний реалізм та нео-реалізм в теорії міжнародних відносин: порівняльна характеристика». Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса 2(12): 132-137. <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/9250>

19. Україна, Литва та Польща оголосили про створення «Люблінського трикутника». 2020. <https://www.slovoidilo.ua/2020/07/28/povyna/polityka/ukrayina-lytva-ta-polshha-oholosyly-pro-stvorennya-lyublinskoho-trykutnyka>

20. Центральноевропейская инициатива поддерживает расширение ЕС. 2022. <https://bnr.bg/ru/post/101732726/centralnoevropeiska-iniciativa-podderjivaet-rasshirenie-es>

21. Центральноевропейська ініціатива (ЦЄІ). <https://mtu.gov.ua/content/centralnoevropeyska-iniciativa-cei.html>

22. «Центральноевропейська ініціатива як інструмент євроінтеграції». 2004. Голос України. 2 квітня. <http://www.golos.com.ua/article/235579>

23. Щербатих, Олександр. 2022. Тримор'я не альтернатива, але можливість. <http://podolyanin.com.ua/suspilstvo/59824/>

24. About us. CEI. Central European Initiative. <https://www.cei.int/about-us>

158

25. CEI Mission & Goals. <https://www.cei.int/>

—

26. Economic Dimension. CEI. Central European Initiative. <https://www.cei.int/EconomicDimension>

27. Governmental Dimension. CEI. Central European Initiative. <https://www.cei.int/GovernmentalDimension>

28. Local Dimension. CEI. Central European Initiative. <https://www.cei.int/LocalDimension>

29. Member States. <https://www.cei.int/member-states>

30. News. CEI. Central European Initiative. 2022. <https://www.cei.int/news?keys=war+in+Ukraine&category=All&from=&to=>

31. Open Calls. CEI. Central European Initiative. <https://www.cei.int/open-calls>; CEI Plan of Action 2021-2023. <https://www.cei.int/publications-and-key-documents>

32. Parliamentary Dimension. CEI. Central European Initiative. <https://www.cei.int/ParliamentaryDimension>

33. Statement by the Bulgarian CEI Presidency and the CEI-Executive Secretariat on the suspension of the Republic of Belarus from the Central European Initiative. CEI. Central European Initiative. 2022. <https://www.cei.int/news/9261/statement-by-the-bulgarian-cei-presidency-and-the-cei-executive-secretariat-on-the-suspension-of-the>

34. We stand with Ukraine! CEI. Central European Initiative. 2022. <https://www.cei.int/news/9232/we-stand-with-ukraine>

References:

1. Vlasna krayina: liberalizm potrebuye nacyi. Fragment z majbutnoyi knyzhky Frensisa Fukuyamy. <https://texty.org.ua/articles/106655/liberalizm-potrebuye-natsiyi-frahment-majbutnoyi-knyhy-frensisa-fukujamy/>
2. Gerasy`mchuk, Sergij. 2021. Lyublins`kyj trykutnyk. Yak unyknuty «bermudyzaciyi»? http://prismua.org/wp-content/uploads/2022/01/Lublin_3.pdf
3. Golovy MZS Lyublins`kogo trykutnyka pidpysaly deklaraciyu pro spilnu yevropejsku spadshhynu. 2021. <https://www.radiosvoboda.org/a/news-liublinksyi-trykutnyk-deklaratsiia/31345061.html>
4. Grygor`yev, Vladyslav 2022. Ukrayina maye staty uchasnyceyu iniciatyvy «Trymor`ya» - Zelenskyj. <https://meta.ua/uk/news/politics/48916-ukrayina-mae-stati-uchasnitseyu-initsiatiivi-trimorya-zelenskii/>
5. Zelenskyj i Duda obgovoryly reakciyu svitu na diyi rosiyi. 2022. <https://v-variant.com.ua/zelenskyi-i-duda-obhovoryly-reaktsiiu-svitu-na-dii-rosii/>
6. Katrychenko, Tetyana. 2022. Zamist` NATO. Ukrayina iniciuyue stvorennya malykh alyansiv bezpeky proty Rosiyi. <https://focus.ua/uk/politics/505989-vmesto-nato-ukraina-iniciiruet-sozдание-malyh-alyansov-bezopasnosti-protiv-rossii>
7. Knysh, Oleksandr. 2022. Shho take Trymor`ya i chym ce ob`yednannya korysne dlya Ukrayiny. <https://meta.ua/uk/news/politics/49043-scho-take-trimorya-i-chim-tse-obednannya-korisne-dlya-ukrayini/>
8. Kuz`minchuk, Tetyana. 2020. Chy mozhlyvyj proekt «Mizhmo`rya»? <https://localhistory.org.ua/texts/statti/chi-mozhlyvii-proekt-mizhmoria/>
9. «Lyublins`kyj try`kutnyk» pidtrymav chlenstvo Ukrayiny v YeS i NATO. 2021. https://galinfo.com.ua/news/lyublinskyy_trykutnyk_pidtrymav_chlenstvo_ukrainy_v_yes_i_nato_367409.html
10. Lyutyj, Taras. 2016. «Liberalizm: svoboda yak ideologiya chy postijnyj vybir». Ukrayins`kyj tyzhden`. 5 August. <https://tyzhden.ua/liberalizm-svoboda-ia-ideolohiia-chy-postijnyj-vybir/>
11. Mizhnarodna narada u Varshavi, prysvyachena rozvytku iniciatyvy Trymorya. 2019. <https://www.monitor-press.info/uk/news/7978-mizhna-rodna-narada-u-varshavi-prysviachena-rozvytku-initsiatiivy-trimoria>
12. Nechaieva-Yuriichuk, Nataliia, Troyan, Sergey. 2022. «Sovremennye problemy mezhdunarodnoj bezopasnosti: vzglyad skvoz`

pryzmu strukturnoj teorii nastupatel'nogo realizma Dzh.Myrshajmera». STUDII NAȚIONALE DE SECURITATE. Revistă științifico-practică. 1(5). <https://inis.sis.md/sites/default/files/reviste/STUDII%20NA%C8%9AIONALE%20DE%20SECURITATE%20Revist%C4%83%20%C8%99tiintifico-practic%C4%83%20Nr.5%202022.pdf>

13. Prymush, M., Osmolovska, A. 2021. «Polityko-pravovi aspekty mizhnarodnykh konfliktiv kriz pryzmu systemnosti v mizhnarodnykh vidnosynax». Politychni problemy mizhnarodnykh system ta globalnogo rozvytku. 3: 109-114. <https://jpl.donnu.edu.ua/article/view/11109>

14. Prince, Todd. Do zakhidnykh slavistiv pochynaje “dokhodyty”. Ye shans, shcho istoriju Rosii pochnut' vyvchaty cherez priyzmy kolonializmu. <https://texty.org.ua/articles/108628/rosiyi-prydylyaly-zabahato-uvahy-yak-vijna-zminyuye-pidhody-naukovciv-do-shidnoyevropejskyh-ta-yevrazijskyh-studij/>

160 — 15. Rezul'taty Lyublins'kogo trykutnyka: Lytva i Polshha stayut' lobistamy Ukrayiny na mizhnarodnij areni. 2021. <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=97497>

16. Sydorzhevs'kyj, Maksym. 2021. «Lyublins'kyj trykutnyk»: pidypsano dorozhnyu kartu. <https://www.dw.com/uk/liublinskyi-trykutnyk-hlavy-mzs-trokh-krain-pidpysaly-dorozhniu-kartu/a-58184928>

17. SPILNA DEKLARACIA Premyer-ministriv Ukrayiny, Respubliky Pol'shha ta Lytovs'koyi Respubliky. 2022. <https://www.kmu.gov.ua/news/spilna-deklaraciya-premyer-ministriv-ukrayini-respubliki-polshcha-ta-litovskoyi-respubliki>

18. Stolyarenko, D., Temirov, Yu.2020. «Klasychny'j realizm ta neorealizm v teorii mizhnarodnykh vidnosyn: porivnyal'na kharakterystyka». Visnyk students'kogo naukovogo tovarystva DonNU imeni Vasylya Stusa. 2(12): 132-137. <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/9250>

19. Ukrayina, Lytva ta Pol'shha ogolosyly pro stvorennya «Lyublins'kogo trykutny'ka». 2020. <https://www.slovoidilo.ua/2020/07/28/novyna/polityka/ukrayina-lytva-ta-polshha-oholosyly-pro-stvorennya-lyublinskoho-trykutnyka>

20. Central'noevropejskaya inyciativa podderzhyvaet rasshyrenye ES. 2022. <https://bnr.bg/ru/post/101732726/centralnoevropejskaa-iniciativa-podderji-vaet-rasshirenie-es>

21. Central'noevropejs'ka inicyatyva (CEI). <https://mtu.gov.ua/content/centralnoevropejska-iniciativa-cei.html>

22. «Central`noyevropejs`ka iniciatyva yak instrument yevrointe-gracyi». 2004. Golos Ukrayiny. 2 April. <http://www.golos.com.ua/article/235579>

23. Shcherbatykh, Oleksandr. 2022. Trymor`ya ne al`ternatyva, ale mozhlyvist'. <http://podolyanin.com.ua/suspilstvo/59824/>

24. About us. CEI. Central European Initiative. <https://www.cei.int/about-us>

25. CEI Mission & Goals. <https://www.cei.int/>

26. Economic Dimension. CEI. Central European Initiative. <https://www.cei.int/EconomicDimension>

27. Governmental Dimension. CEI. Central European Initiative. <https://www.cei.int/GovernmentalDimension>

28. Local Dimension. CEI. Central European Initiative. <https://www.cei.int/LocalDimension>

29. Member States. <https://www.cei.int/member-states>

30. News. CEI. Central European Initiative. 2022. <https://www.cei.int/news?keys=war+in+Ukraine&category=All&from=&to=>

161

31. Open Calls. CEI. Central European Initiative. <https://www.cei.int/open-calls>; CEI Plan of Action 2021-2023. <https://www.cei.int/publications-and-key-documents>

32. Parliamentary Dimension. CEI. Central European Initiative. <https://www.cei.int/ParliamentaryDimension>

33. Statement by the Bulgarian CEI Presidency and the CEI-Executive Secretariat on the suspension of the Republic of Belarus from the Central European Initiative. CEI. Central European Initiative. 2022. <https://www.cei.int/news/9261/statement-by-the-bulgarian-cei-presidency-and-the-cei-executive-secretariat-on-the-suspension-of-the>

34. We stand with Ukraine! CEI. Central European Initiative. 2022. <https://www.cei.int/news/9232/we-stand-with-ukraine>